

Az európai könyvtárpolitika új irányai: a PULMAN Network of Excellence projekt

Az Európai Unió megkülönböztetett figyelmet fordít a könyvtárakra. A közkönyvtárak ügyének előmozdítására született a PubliCA program, majd legújabban a PULMAN projekt. Mindkettőben részt vehetnek Közép- és Kelet-Európa könyvtárai is. A magyar PULMAN projektről bővebben a www.pulman.oszk.hu honlapról lehet tájékozódni.

Előzmények

Az Európai Bizottság felkérésére egy szakemberekből (kulturpolitikusok, könyvtáros-informatikusok stb.) álló kutatócsoport áttekintést készített Európa közkönyvtárainak helyzetéről és fejlődési/fejlesztési irányairól az információs társadalomban.* Az elkészült tanulmány legfőbb megállapításai röviden az alábbiakban foglalhatók össze.

Az információs társadalomban a könyvtáraknak még inkább központi helyet kell elfoglalniuk, mint az ipari társadalomban, és ezt a célt részben virtuális könyvtár formájában sikerülhet elérni. A könyvtárak egyedülálló mivolta – miszerint tekintet nélkül az információhordozók formájára gyűjtik, szervezik, megőrzik és rendelkezésre bocsátják a publikus információkat a felhasználók igényei szerint – különös jelentőséget nyer számukra a modern társadalomban. Az információs forrásokat úgy kell szolgáltatássá szervezniük, hogy a társadalom minden tagjának hozzáférhetővé tegyék a tudást, a kultúrát. Ezen információs szolgáltatások nélkül nem épülhet ki a társadalom demokratikus, nyitott és átlátható intézményrendszere.

Jelenleg egyre többen jutnak közvetlenül az információs forrásokhoz elektronikus úton, ezért a könyvtárak szerepe a tudáshoz való hozzáférés biztosításában változik, de nem csökken. Tevékenységükben erősödni kell a „tudásszervező” munkának és a szakmai segítség nyújtásának a felhasználók számára, hogy azokhoz az információs forrásokhoz is hozzáférjenek, amelyek ismeretlenek számukra.

Az információs társadalom perspektívája nem jelenti azt, hogy csökken a könyvtárak hagyományos tevékenysége. A jövőben – mint ahogyan a múltban is – a könyvtárak egyidejűleg nyújtanak információs és egyéb könyvtári szolgáltatásokat. Mivel

alapvető, sokoldalú feladatokat kell ellátniuk, *anyagi forrásaikat feltétlenül jelentősen növelni kell.* A könyvtárak fenntartásának kérdését egész Európában gyökeresen át kell értékelni.

Nyilvánvaló, hogy az információs társadalom minden tagjának szüksége lesz életének különböző szakaszaiban a könyvtárakra: az iskolai években tanulásához, később társadalmi tevékenységéhez, munkájához, vagy pihenőidejének eltöltéséhez. Az emberek egyre inkább saját személyes problémáik megoldásához keresnek és várnak információkat. A könyvtáraknak azt kell megszervezniük, hogy az információs források készenlétben legyenek a majdan felmerülő kérdések megválaszolására. A rendelkezésre álló információvagyron csak akkor hasznosul, ha az emberek tudásra váltják, és ezzel új ismeretet, terméket és kultúrát hoznak létre. Ez az információs társadalom középpontjában zajló folyamat egyéni teljesítmények összessége. Erőltetni aligha lehet, de jelentősen támogatni igen, a lehetőségek, a tudásanyag felkínálásával, rendelkezésre bocsátásával.

Természetszerűleg ezt a hatalmas feladatot egy-egy könyvtárnak nem önmagában kell megoldania, hanem saját virtuális könyvtárának létrehozásával, más intézményekkel (iskolák, média, kulturális intézmények) együttműködve elégíti ki az igényeket. Az igények érdemi kielégítésében felgyorsul az elektronikus dokumentumok és az internet használata. Ez számos problémát eredményez a tárolás, a visszakeresés, a copyright stb. terén. Megoldásuk csak nemzetközi együttműködéssel lehetséges.

**Mirja Ryyanen* finn parlamenti képviselő fogalmazta meg és adta elő korábbi munkájának alapján, amelyet az Európai Parlament tagjaként az Európai Bizottság számára készített.

Elsősorban ezek a megfontolások készítették az Európai Unió néhány nagy közkönyvtárának szakembereit 1995-ben egy átfogó program kidolgozására, *PubliCA – Concerted Action for Public Libraries* elnevezéssel. Az akció elindítóinak fő célja az volt, hogy elősegítsék a közkönyvtárak információs szolgáltatásainak fejlesztését az Európai Unió egész területén.

A program kiemelten foglalkozott azzal, hogy a közkönyvtárak a lehetőségek maximális kihasználásával küszöböljék ki az egyes országok könyvtárai között mutatkozó egyenlőtlenségeket, járuljanak hozzá egy harmonikusabb közkönyvtári helyzet kialakításához.

1998–99-ben nyílt lehetőség arra, hogy az Európai Uniót kívüli országok közkönyvtárai is bekapcsolódjanak a programba, amelynek mintegy folytatásaként indult a *PubliCA CEE*, azaz a közép- és kelet-európai országokban működő közkönyvtárak akciója.

A program résztvevői markánsan megfogalmazták szándékaikat, miszerint:

- *ösztönzik* a hatékonyabb közkönyvtári és *információs ellátást* szolgáló országos és helyi stratégiák, rendszerek és intézmények fejlesztését annak érdekében, hogy az állampolgárok minél szélesebb köre hozzájusson a munkájához, mindennapi életéhez, művelődéséhez, tanulásához szükséges információkhoz;
- *növelik* a könyvtári információs szolgáltatások *ismertségét*;
- *hatékony kapcsolatokat* építenek ki az Európai Unió és Közép-Kelet-Európa országainak közkönyvtárai között annak érdekében, hogy csökkenjenek a fejlettségbeli különbségek, és közös fejlesztési munkálatokra nyíljon lehetőség a könyvtári rendszerek által nyújtott közérdekű helyi szolgáltatások kialakításához.

A projekt sikerességéről egy európai konferencián adtak tájékoztatást a partnerek. Koppenhágában 1999. október 14–15-én harmincegy ország vezető művelődés- és könyvtárpolitikusai vitatták meg a könyvtárak szerepét a társadalom demokratikus folyamataiban az állampolgárok életminőségének és demokratikus lehetőségeinek növelésére, felhasználva információs és kommunikációs technológiai bázisukat. Egyértelműen kinyilatkozták, hogy Európa könyvtárpolitikáját össze kell hangolni, s a *PubliCA* projektet mind szakterületenként, mind tevékenységenként szélesebb körben, igényes programokkal folytatni kell.

A PULMAN projekt

A fentiek nyomán került sor a *PULMAN* projekt kidolgozására és megindítására. Az Európai Bizottság Információs Társadalom igazgatósága 2001 elején hagyta jóvá az újonnan *Public Libraries Mobilising Advanced Networks* címen induló programot.

A *PULMAN* két fontos stratégiai iránya a következőkben foglalható össze.

Elsősorban: támogatja és kiterjeszti a közkönyvtári politika kialakításához szükséges párbeszédet a szakemberek és a politikusok között. A folyamat célja, hogy ösztönözze a programban részt vevők országokon belüli önálló tevékenységét, koordinálva a nemzeti könyvtári irányító szervezetekkel, és kapcsolódva az európai együttműködéshez.

Másodsorban: közreműködik abban, hogy a közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok és levéltárak), amelyek a helyi társadalmat látják el szolgáltatásokkal, együttműködve készítsenek közös prognózisokat és terveket a következő évtizedre. A jövőben például a könyvtárakban hozzáférhetővé kell tenni a felhasználók számára a levéltári információkat és a digitális múzeumi gyűjteményeket is.

A *PULMAN* ugyanakkor feltárja a támogatási lehetőségeket a lokális közgyűjtemények közös cselekvésének és közös működésének fejlesztésére a közkönyvtárak közvetítő szerepének hangsúlyozásával.

A *PULMAN* elősegíti:

- a közkönyvtárak tevékenységének fejlesztését, hogy lehetőségeiket kihasználva hozzájáruljanak az „*e-Europe*” – elektronikus Európa megvalósulásához;
- olyan *szolgáltatások* bevezetését, amelyek *elektronikus információs forrásokhoz* biztosítanak hozzáférést;
- *felhasználói tréningek* szervezését, koordinálva a helyi és regionális információs kezdeményezéseket, bevonván más intézményeket is.

A *PULMAN* közreműködik:

- a helyi társadalmat információkkal ellátó *közgyűjtemények* (könyvtárak, múzeumok és levéltárak) *együttműködő szolgáltatásainak* kialakításában, a felhasználók számára lehetővé téve a közös elektronikus hozzáférést az adattárakhoz;
- a *támogatási lehetőségek* feltárásában a lokális közgyűjtemények közös cselekvésének és közös

működésének fejlesztésére a közkönyvtárak közvetítő szerepének hangsúlyozásával;

- az *információs szakemberek* felkészítésében.

A PULMAN megvalósítási programja

A célok megvalósítása érdekében oktató célzattal két *digitális útmutató segédletet* készülnek összeállítani. Az egyik a társadalmi vonatkozásokkal, a másik a technikai ismeretekkel foglalkozik. A csomagok gyakorlati megoldásokat is tartalmaznak, figyelemmel a fejlődő elektronikus kommunikációra.

A társadalmi, kulturális, gazdasági követelményekkel foglalkozó digitális útmutató tervezett fejezetei:

- *Digitális olvasási kultúra*

A digitális korszak követelményei. A felhasználónak képesnek kell lennie az információs források széles köréből származó, többféle formátumban és számítógépen megjelenő ismeretanyag megértésére és felhasználására.

A könyvtárosok, informatikusok ICT- (Information Communication Technology) képzése, felhasználók képzése.

International Computer Driving Licence (ICDL). Együttműködés és szolgáltatások menedzselése. Új irányítási stílus a könyvtári-információs szolgáltatásokban.

Irányítási modellek és gyakorlati ajánlások az együttműködésre a szolgáltatások létesítésében és közreadásában.

Alapok és pénzügyi lehetőségek.

A használói közösségek érdekei a szerzői jog által védett dokumentumokhoz való hozzáférésben; licenckedvezmények.

- *Szociális megközelítés*

A könyvtárak szerepe a társadalmilag hátrányos helyzetű csoportok ellátásában.

Munkanélküliek, alacsony iskolai végzettségűek, betegek, szenvedélybetegek, hajléktalanok stb.

Speciális felhasználói csoportok a könyvtárakban.

Az állampolgárok részvétele a kormányzás új formáiban.

Hozzáférés a különböző kulturális értékekhez.

- *Életen át tartó tanulás*

Képzési központ, kulturális központ, a társas érintkezés központja, információs központ.

A közkönyvtárak a tudáshoz való hozzáférés demokratikus helyszínei.

A kulturális intézmények együttműködő rendszere; az új paradigmából fakadó igények kielégítése; a tudástársadalom.

Egyetemes és folyamatos hozzáférés az oktatás minden szintjéhez az iskolarendszerben és azon kívül; különféle módszerek igénybevétele (pl. távoktatás).

- *A vállalkozások és a gazdaság támogatása*

A lehetőségek megismertetése az állampolgárokkal.

Gazdasági szervezetek adatbázisaihoz való hozzáférés. Információs hálózatok.

- *Hozzáférés az információs szolgáltatásokhoz a fizikailag és virtuálisan hátrányos helyzetben lévő állampolgárok számára*

Fizikai hozzáférés (eszközök, épületek, útmutatók stb.).

Intellektuális hozzáférés (növekvő számítógéphasználati gyakorlat, digitalizáció).

Könyvtáros-informatikus szakemberek felkészítése.

- *Hozzáférés a zenei és nem nyomtatott anyagokhoz.*

A technikai követelményekkel foglalkozó digitális útmutató tervezett fejezetei:

A források leírása, keresés és visszakeresés. Keresőmotorok, formátumok, tezaszuszok stb.

Digitalizálás. Költségek, copyright, tervezés stb.

Multimédia digitális szolgáltatás. Infrastruktúra, formátumok, jogok stb.

Új technológiák alkalmazása. Kábel/digitális tévé, webtvé stb.

Integrált könyvtári rendszerek fejlesztése.

A teljesítmény mérése és eszközei.

Szolgáltatások kialakítása; állampolgári közreműködés és kölcsönhatás.

Törvények, adatvédelem stb. Technikai összefüggések.

Soknyelvű kiadványok technikai kérdései, saját fordítás stb.

Ezek a digitális útmutató segédletek interaktív webdokumentumként közvetlenül is csatlakozni fognak a megfelelő forrásokhoz. Az útmutatókat kilenc európai nyelvre központilag fordítják le; valamennyi részt vevő partnernek – így a magyarnak is – joga lesz saját nyelvére lefordítani és közreadni.

Az útmutatókon kívül létrehozzák az ún. *PULMAN-Netet*. Műhelyek, megbeszélések, bemutatók megszervezése, lebonyolítása, a tapasztalatok összegyűjtése és elemzése szerepel a tervekben. A center of excellence (a példászerűen működő, fejlett, viszonyítási pontként alkalmas) könyvtárak tréningeket és az érdeklődés felkeltését célzó rendezvényeket szerveznek azoknak a közkönyvtári

szakembereknek, akik képesek ezeknek az ismereteknek átadására országukban. A program keretében megfelelő távoktatási eszközöket is rendelkezésre bocsátanak.

A projektben 26 partner vesz részt. Az alapkutatások elvégzése (digitális útmutatók elkészítése, nemzetközi konferencia szervezése) a PULMAN konzorcium feladata, az egyes országok a koordinátorokon keresztül a munkafázisokban meghatározott feladatokat végzik el. A projekt menedzselését az MDR Partners tanácsadó iroda látja el.

A PULMAN programjának teljes megvalósítását 24 hónapra tervezik. A munkálatok kezdete 2001. június, befejezése 2003. március.

A PULMAN magyar megvalósítási programjának fő szakaszai

- A PULMAN céljainak és programjainak megismertetése a magyar közművelődés elméleti és gyakorlati szakembereivel.
- A két digitális útmutató segédlet hazai adaptálásának és gyakorlati hasznosításának megtervezése és megszervezése.
- Műhelyfoglalkozások rendezése a digitális útmutatókkal való megismerkedésre; a tapasztalatok, észrevételek összegyűjtése az útmutatók véglegesítéséhez.
- Bekapcsolódás a PULMAN-Net of Excellence-be, magyar honlap létrehozása és működtetése.
- Az európai centre of excellence könyvtárakban tartandó tréningre magyar közkönyvtári szakemberek küldése; az itt szerzett ismeretek hazai elterjesztése.
- Egy magyar centre of excellence könyvtár kialakítása.

A fenti programok megvalósításának egyik jelentős eseménye volt a *Közgyűjtemények közérdekű információs szolgáltatásai* címmel Szolnokon, a Versegly Ferenc Megyei Könyvtárban megrendezett konferencia. A PULMAN projekt mellett a CULTIVATE-EU projektről (amelyben az uniós tagországok) és a CULTIVATE-CEE projektről (amelyben tíz közép-kelet-európai ország, köztük hazánk is részt vesz partnerként) hangzott el tájékoztatás. E projekt keretében ezekben az országokban nemzeti információs csomópontokat építenek ki közgyűjtemények (elsősorban a könyvtárak, múzeumok, levéltárak) közreműködésével. Ezek az információs csomópontok európai szintű hálózatot építenek ki, lefedve a teljes európai kulturális örökség területét.

A részt vevő intézmények szakemberei változatos eszközök (pl. honlapok létesítése, webmagazin közreadása, e-mail információs szolgáltatás) segítségével azon munkálkodnak, hogy minél szélesebb körben felkeltsék az érdeklődést az IST (Information Society Technologies) program iránt, amely a kulturális örökség felhasználásának fejlesztését tűzte ki célul. A CULTIVATE-CEE keretében egy új közérdekű szolgáltatási modell kialakítására is sor kerül: az üzleti és gazdasági szervezetek, valamint a kulturális terület (levéltár, múzeum, könyvtár) konvergens információi összekapcsolásával egy olyan információs modell valósulna meg, amely eddig nem, vagy csak gyengén működött.

A magyar PULMAN program megvalósításában jelentős lépés a PULMAN honlap megindítása: www.pulman.oszk.hu. Hazai eseményekről, hírekről értesülhetnek az érdeklődő szakemberek, de közvetlenül kapcsolatba léphetnek a PULMAN Network of Excellence-ben részt vevő partnerekkel is.

Beérkezett: 2002. IV. 25-én.

Európai Szabadalmi Jog Helpdesk

Az Európai Bizottság új, *Intellectual Property Rights (IPR) Helpdesk* nevű webhelyét azzal a céllal hozták létre, hogy segítse az európai szervezeteket a szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogok megismerésében, olyan kutatási-fejlesztési projekteknél, amelyeket a bizottság finanszíroz. Az IPR Helpdesk öt nyelven férhető hozzá: angolul,

franciául, spanyolul, olaszul és németül. Az EU-n kívüli szervezetek által támogatott kutatási projektek számára is kérhető támogatás a webhelytől szabadalmi jogi kérdésekben.

További információ: www.ipr-helpdesk.org

(R. P.)